

Ванче БОЙКОВ (Университет в Ниш, Сърбия)

**ВЛИЯНИЕТО НА ВЕРСКИЯ МОРАЛ ВЪРХУ
КУЛТУРАТА НА СЪРБИТЕ
ПРЕЗ XIX ВЕК**

**THE INFLUENCE OF RELIGIOUS MORALS ON THE
CULTURE OF THE SERBS IN
THE 19th CENTURY**

In religious societies there is a high correlation between secular and spiritual authority, very often marked with a sign of identity. Family and family life make the basis of religious life and religious morals in religious type of societies. Faith has become the main subject of talks everywhere on every occasion and everyday life is governed by rules of faith. Ethnic Bulgarians in Serbia have accepted certain rules of religious morals of the Serbs and follow them until this day probably because they are few in number but also because they share the same Christian values. Bulgarian families in Serbia celebrate Slava (family feast or the patron saint's feast day), which is a unique feature of the Serbs, but not of their Bulgarian ancestors.

Key words: religious morals, family, prayer, the Church, mythology.

Моралът е свързан по особен начин с вярата. Всяка вяра прави опит да създаде свой собствен морал, който смята за израз на Божията воля и нейна абсолютна зависимост. Този морал тя поставя над всичко друго и изисква от човека безусловно да го спазва. Вярата е система от идеи и норми и тя се различава от религиозната институция, която, като обществена организация, има свои норми от организационна, а не от идейна природа.

Влиянието на вярата върху морала се демонстрира силно в онези общества, които са от верски тип, каквото е било и Княжество Сърбия, в което по този начин се е регулирал цялостният живот в детайли – като се започне от политиката и се стигне до обличането и храненето (напр. пост и блажене). Във верските общества има тясна връзка между светската и духовната власт и между тях в ранни исторически периоди често се поставя знак за идентичност. Когато църквата представлява изцяло обществото, заменяйки и държавата, народа и нацията, тогава нейното влияние върху морала е определящо. Стига се до пълен монопол на църквата върху морала, до силна доминанта, като се отчита и обстоятелството със световното господство на църквата (папоцезаризъм).

За анализ на верския морал се тръгва от предпоставката, че е морална ценност, воля или творение Божие. Елементите на верския морал са:

- верската ценност като абсолютна
- безусловни и задължителни морални норми
- императивен характер на моралните норми
- грехът като морално закононарушение
- санкция

Църквата свързва своя морал с вярата, представяйки го като неин дял и по този начин силно влияе върху всеки вярващ. Семейството и семейният живот са основата на верския живот и морал в обществата от верски тип: първото морално възпитание човек придобива в семейството. Чрез семейството човекът се включва в първите обществени процеси и отношения, в които моралът се появява като техен регулатор. Тук той търпи и първите морални санкции – като резултат от нарушаването на установени норми, тук се учи на морални отношения. Чрез семейството детето за първи път влиза и в конкретни отношения спрямо останалите хора и обществото като цяло, учи се на морал.

Животът на сръбските семейства в Княжество Сърбия е бил подреден по верските правила. Да бъдеш набожен е означавало да си милостив, правдолюбив, истинолюбив, да не искаш нищо, да не присвоиш нищо чуждо. Народът ценял много набожните къщи, смятал ги за щастливи и искал да има приятелски отношения с тях. Девојка от такава къща носела щастие в дома, където се омъжи. Господствало е вярването, че всичко, което имат набожните къщи, го имат по законен начин. Сръбският народ вярвал, че без Божията помощ нищо добро не може да се направи: “Коего е право и Богу е драго”, “Тежко на този, от когото и Бог дигне ръце”, “Божията правда е мъчна, но постижима”, “Когато Бог обича, него кори”.

Детето придобива първи познания за вярата в семейството. То най-напред се учи да се прекръсти и да разбере значението на кръста. Фразеологизмите “Бяга като дявол от кръста”, “Увива се като дявол под кръст” показват, че народът е придавал голямо значение на силата на кръста. С кръста са свързани много ритуални действия при раждането, сватбата, смъртта, градежа на къщата и др. Детето се възпитава винаги да се държи за кръста. Сърбите от набожните къщи са се кръстили преди и след хранене, преди лягане и след ставане, когато са верските празници, при звъна на камбаната и при големи неволи. На Бога са се молили задължително в началото и в края на всяка работа. Преди началото на всяко нещо се казва: “Ако Бог даде”. Сърбите са убедени, че всичко е в божиите ръце и всичко зависи от неговата воля.

Знанието за вярата се е пренасяло с поколения от бащи на деца. За вярата се е говорело навсякъде и по всеки повод и по правилата на вярата се е развивал всекидневният живот. Калугерите и свещениците са били апостоли на вярата, те проповядвали и учили как да се вярва. Във всяко населено място е живял по някой калугер или свещеник, който се е отличавал със своя молитвен и богоугоден живот. Те са били учители във вярата на набожните и на учителите по верски морал.

Молитвите, които набожните сърби са използвали, са били: “Помози, Боже, и света Богородице”, “Помози, Боже, на мене грешния”, “Помози Боже и свети Иване” (обръщали са се към Бога или към някой светец). Народът сам е сътворил много молитви, които са в духа на православния църковен канон и които са повлияни от църквата. В тях са се обръщали към Бога, Богородица и Светителите за помощ и за опрощаване на греховете.

Особено значение за верския живот на сърбите са имали храмовете, в които са почивали мощите на сръбски светци. Светец, на който са отдавали особена почит, е бил Св. Сава. В много домашни молитви се е споменавало името на Св. Сава. В молитвите си сърбите са се обръщали към светците като към свои най-близки, като към свои роднини, които с богоугодния си живот са заслужили да бъдат близо до Бога.

Голям брой народни наздравници, които се придържат към семейните празници, са всъщност молитви. В тях се моли за други хора, за църковни и народни водачи и за целия народ.

През 19 век се въвежда предмет вероучение в съществуващите тогавашни школа. Библията е била задължителна за четене. А училищата за учители е трябвало да подготвят кадри. В по-големите училища учителската роля е поемана от свещеник (Педагошки речник 1967: 124).

И след гласуването на закона за задължително основно образование през 1882 г. верското възпитание си остава като задължителна дисциплина. Връзката между държавата и църквата се потвърждава и през 1905 г., когато в състава на първия сръбски университет в Белград влиза и Богословски факултет (Тешић 1983: 332).

Сърбите са приемали своите верски задължения като дял от обществените задължения. Едно от първите верски задължения е бил постът. Отделни хора или семейства, които не уважавали поста, са били осъждани с морално презрение. За този, който е блажил в дните на поста, се е говорило, че се е отровил. Смятало се, че това е причината за всичките му неволи и за изгубените позиции в обществото. Дори по време на война нито глад, нито сиромашия и болести са могли да накарат вярващия да направи грях като не пости. Най-важни са били Великденските и Коледните пости и те са се държали много строго. Да се престъпят е означавало голям грях. В сръбските народни песни, които са се пели по време на пост, присъстват набожният дух и смиреността, но и верската радост. Постът се успоредява с църквата.

От голямо значение за верското възпитание са били иконите по църквите и манастирите. Възпитаващо въздействие са имали фреските върху църковните стени, на които са били представени библейски събития. Там са били светците – господарите и свещениците, които със своя живот са представлявали верския морален ориентир. Единични са случаите, когато някои семейства са били свързани с църквите и манастирите по конкретен повод. Някои семейства са участвали в отбраната

на църквите от неприятелите, други са носили специални дарове, на някои молитвите в храма са им помогнали и др.

Във всяка сръбска къща от XIX век е имало икона на светец, който се прославя в къщата. Домашното огнище е връзката с предците, с миналото. Домът е домашно огнище, семейство, святилище за брака. Семейството е щастлив закон и връзка с бъдещето.

Верският морал при сърбите произтича и от нивото на културата им, която е резултат от отношението между митично и историческо, езическо и християнско. Християнството при сърбите не е унищожило архаичните култови обреди. Дошло е до компромис между стара и нова вяра и до нова интерпретация на митовете, легендите и историята. При много народни песни се стига до нова митологизация и до нови личности, които стават дял от християнската история.

Конкретна митологизация има при историческите събития от времето на боя за Косово и неговите герои, а те ще бъдат от особено значение за моралното възпитание на сърбите през XIX век, като морални модели и идеали. Сръбската национална история, като сакрална драма на греха, страданието и възкресението, отделно е подложена на митологизация. Пет века сръбският народен живот с митовете и вярата преодолява страданията и жали за изгубеното царство. Трагичната съдба на народа е вплетена във везба със сълзите на Евфимия, в длетото на Радо Неимар и фреските на неznайни иконографи. Пет века народните гуслари, жалейки за пропадането на своята държава и тъгувайки по величието, са създавали песни, посветени на жертвите и на великите народни герои. И когато са се гасили и последните народни кандила, в народното съзнание са оставали идеите за героичество, господство и благородство. Народната фантазия е прославяла своите герои чрез поезията, която има голямо възпитателно значение за поколенията. Героичният ореол е свързан с образите на Ефросима, на майката на Юговичите, на Косовската девойка. По тяхната идеология, по религиозно-философските мисли, са възпитавани многобройни поколения. Техният дух се е запазил в националната идентичност, дал е същността на колективното съзнание. Народният певец възпява Косово много повече, отколкото което и да е историческо събитие.

Тук трябва да се отбележи влиянието на сръбския модел за вяра и морал върху хората от българските краища в Сърбия. Разселването на българи през средновековието сред другите южнославянски народи е започнало в края на 17-ти век. След поражението на турците при Виена през 1683 година и след неуспешните борби на българи и сърби срещу турците, няколко хиляди български семейства се преселват в Банат, а по-късно в Ердел и Бачко. След Първата световна война, с решение на Великите сили на Парижката мирна конференция през 1919 година България се задължава да отстъпи част от територията си на Кралството на сърби, хървати и словенци – Царибродско и Босилеградско, Струмица, както и дял от територията на десния бряг на река Тимок. Вероятно заради своята малобройност, но и заради същите християнски ценности, Българите в Сърбия с времето са приели

определени морални черти на сърбите. Така немалка част от българските семейства в Сърбия отбелязват празника *слава*, която е характерна само за сърбите, но не и за предците на българите.

ЛИТЕРАТУРА

- Vrcan 1986:** Vrcan, S. Od krize religije k religiji krize. Zagreb: Školska knjiga.
- Грујић 1960:** Грујић, Вл. Почетак рада на педагошком васпитању у Београду. Београд: Годишњак музеја града Београда, том VII.
- Група аутора 1867:** Историја србског народа за основне србске школе. Београд: У државној штампарији.
- Дачић 2002:** Дачић, С. Верска настава у школи: између знања и веровања. Београд: Центар за емпиријска истраживања религије.
- Ђорђевић 1932:** Ђорђевић, Т. Просветне прилике у Србији пре 100 година. Београд: Српски књижевни гласник.
- Иванова, Бојков 2005:** Иванова, Ц., В. Бојков. Права мањина: О Бугарима у Србији. Ниш: Одбор за грађанску иницијативу.
- Ивановић 1892:** Ивановић, М. Историјски преглед свих досадашњих праваца гимназија у Србији. Београд: Наставник.
- Јанковић 1955:** Јанковић, М. Учитељи у Србији 1870-1890. Београд: Савремена школа.
- Миловановић 1952:** Миловановић, Р. Просвета у Срба крајем 18 и почетком 19 века. Београд: Настава и васпитање.
- Педагошки речник 1967:** Педагошки речник. Београд: Завод за издавање уџбеника.
- Петровић 1881:** Петровић, Н. Грађа за историју школства кнежевине Србије. Београд: Просветни гласник.
- Тешић 1983:** Тешић, В. Школство; у Социјалистичкој републици Србији 2. Београд: Књижевне новине.